

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Qëllimi i Tryezës së Rrumbullakët të Parlamentarëve dhe Ekspertëve për Çështje Kushtetuese ishte që t'i tubojë ekspertët ndërkombëtarë, vendorë, deputetët e Kuvendit të Kosovës dhe përfaqësuesit e tjerë politik dhe partiak për të diskutuar rreth çështjeve kushtetuese dhe njëherësh për të ndihmuar në krijimin e një qasjeje të përbashkët mbi rolin e Kushtetutës në shoqërinë demokratike.

Ndonëse supozohej se disa çështje që kanë të bëjnë me hartimin e Kushtetutës diskutohen ekskluzivisht në kuadër të bisedimeve rreth statusit (posaçërisht çështjet si mbrojtja e pakicave, trashëgimia kulturore dhe decentralizimi), megjithatë, për të siguruar një tranzicion të qetë politik do të duhej që disa çështje të tjera rreth Kushtetutës të shqyrtoheshin qysh tash, duke përfshirë këtu edhe vetë procesin kushtetues. Me këtë rast, dy pikëpamje të përbashkëta që u vunë në dukje nga pjesëmarrësit kishin të bënin me:

- Tranzicionin politik pas zgjidhjes së statusit të Kosovës, që do të përfundojë me miratimin e një Kushtetute legjitime. Kjo Kushtetutë do të ishte rezultat i një procesi gjithëpërfshirës ku të gjithë qytetarët e Kosovës do ta jepnin kontributin e tyre për krijimin e një vizioni të përbashkët.
- Kushtetutën, që do të kishte një ndikim afatgjatë dhe të qëndrueshëm në vetë institucionet. Qëllimi përfundimtar i Kushtetutës- Kushtetutës që do të sigurojë perspektivë evropiane- është që garantojë stabilitet dhe prosperitet jo vetëm në Kosovë, po edhe në mbarë rajonin.

Ndërkaq, sukcesi kryesor i Tryezës ishte që të faktojë se vizioni mbi rolin e Kushtetutës të jetë i përbashkët për të gjithë pjesëmarrësit. Në vijim po japim një raport, që është bazuar në komentet dhe rekomandimet e ekspertëve.

Institucionet, gjyqësori, zgjedhjet...
dhe çështja e të drejtave të minoriteteve

Kushtetuta duhet të sigurojë kohezion të brendshëm, prosperitet dhe stabilitet të jashtëm, theksoi njëri nga ekspertët. Ndërsa, elementet kryesore të saj, sipas tij, janë ndarja e pushteteve dhe mbrojtja e të drejtave të njeriut.

Ndarja e pushteteve: sistemi parlamentar dhe gjyqësori i pavarur

Gjatë diskutimeve rreth institucioneve dhe sistemit gjyqësor dukej se pjesëmarrësit ishin të interesuar veçanërisht rreth mënyrës së zbatimit efikas të dispozitave të Kushtetutës:

- Situata aktuale në institucione, në përgjithësi e sidomos në institucionet e sistemit gjyqësor u vlerësua si e pakënaqshme, ndaj pjesëmarrësit vunë në pah nevojën për zhvillimin e institucioneve funksionale.
- Gjer më tani, pesë palë zgjedhjet e mbajtura, që nga përfundimi i konfliktit, kanë qenë të lira, të ndershme dhe të drejta, ndaj kjo ka bërë që të shtohet besimin në sistemin demokratik. Megjithatë, me këtë rast u theksua nevoja për miratimin e sistemit zgjedhor me lista të hapura me qëllim që të shtohet legjitimiteti i përfaqësuesve të zgjedhur.
- Sipas shumicës së diskutuesve sistemi parlamentar është sistemi më fleksibil, më i përgjegjshëm dhe më i qëndrueshëm.
- Çështja e gjyqësorit të pavarur në Kosovë u cilësua si mjaft problematike nga disa pjesëmarrës, për shkak të mungesës së traditës.
- Po kështu u theksua edhe nevoja e krijimit të gjykatës kushtetuese me qëllim të interpretimit të kushtetutës dhe garantimit të respektimit të parimeve të saj. Megjithatë, kjo gjykatë nuk do të duhej të merrej me shqyrtimin e ankesave individuale (të paktën jo në fillim).

Rekomandime:

Rreth zgjedhjeve:

➤ Shumë kushtetuta përbajnë vetëm nga disa dispozita kryesore për zgjedhjet, ndaj zakonisht vendet me kushtetuta të këtilla angazhohen për hartimin e një ligji të veçantë, ndaras nga kushtetuta. Kjo bën të mundur që të krijohen norma të veçanta për t'u mbrojtur nga manipulimet eventuale nga partitë në pushtet, meqë kushtetuta vështirë ndryshohet.

- Disa parime “universale” (e drejta e secilit për të votuar dhe për t’u votuar), si dhe një mori parimesh që përcaktojnë “barazinë” (të drejtat e barabarta në zgjedhje; shpërndarja e qartë dhe e drejtë e ulëseve; barazia gjinore dhe e minoriteteve) do të duhej të përfshiheshin në dispozitat zgjedhore.
- “Ndershmëria” (e drejta që votuesit të formojnë opinionin e tyre, të jenë neutral dhe ndëshkimi i shkeljeve gjatë fushatës) dhe “fshhtësia” duhet patjetër të sigurohen.

Rreth gjyqësorit të pavarur:

- Gjyqësori duhet të: mbrojtë qytetarët nga shteti; ruajë balancin e pushtetit, të parimeve të legalitetit dhe të sundimit të ligjit; si dhe ta ruajë besimin e qytetarëve në sistemin gjyqësor (fjala vjen, duke siguruar mbrojtjen nga politizimi, procedura gjyqësore të drejta, të jenë shpejta dhe me kosto të ulët dhe implementim adekuat të vendimeve të gjyqit).
- Kërkohej gjyqtarët të standardeve të larta (integritet, dinjitet të gjyqësorit) dhe me njohuri të thella të ligjit evropian.

Të drejtat njerëzore dhe të drejtat e minoriteteve: Mbrojtja kundruall efikasiteti

Ndonëse pjesëmarrësit nuk kishin për qëllim të diskutonin rreth çështjes së minoriteteve për arsye se këto çështje do të diskutoheshin gjatë procesit të statusit, megjithatë, kësaj çështjeje iu kushtua vëmendje e veçantë, ngase u ngrit në secilin sesion.

- Pjesëmarrësit vazhdimisht përsërisnin mendimin e tyre se kjo çështje shihej si një lloj “këmbimi apo kompromisi” midis krijimit të institucioneve efkase (që do të bënte të mundur prosperitetin), dhe mbrojtjes së minoriteteve (që do të bënte të mundur stabilitetin), duke spikatur se kjo e fundit nuk do të duhej të bëhej pengesë për të parën.
- Pjesëmarrësit po ashtu ishin dakord se një shoqëri e përçarë në baza etnike si Kosova, ndeshet me sfida më të mëdha kur është fjala për mbrojtjen e të drejtave të pakicave se sa për mbrojtjen e të drejtave individuale.
- Disa përfaqësues vunë në dukje se mekanizmat mbrojtës duhet të kenë parasysh jo vetëm realitetin në Kosovë, por edhe situatën dhe interesat e veçanta të secilit komunitet.

Fjala vjen, kjo pikëpamje për “kompromisin” rreth çështjes së pakicave u përdor edhe me rastin e diskutimit të këtyre çështjeve:

- Zgjedhjeve dhe përfaqësimit: Pjesëmarrësit ishin dakord se përfaqësimi i minoriteteve ishte i rëndësishëm, por nuk u pajtuan për atë se si të arrihej një përfaqësim “i drejtë”. Madje ca nga pjesëmarrësit dyshonin se një shtet mund të quhet vërtetë demokratik nëse duhet të ketë ulëse të rezervuara, duke theksuar se sistemi aktual i Kosovës me ulëse të rezervuara ishte i padrejtë ndaj partive të shumicës.
- Gjyqësorit: Ca pjesëmarrës ishin të mendimit se definimi i natyrës dhe i larushisë së popullatës së Kosovës në Kushtetutën e Kosovës, së toku me deklaratën se gjyqësori duhet ta reflektojë këtë diversitet, do të mjaftonte për të garantuar diversitetin në emërimet që bëhen në sistemin gjyqësor. Përderisa procedura e emërimit nuk politizohet, atëherë emërimi sipas meritave do të bënte të mundur që automatikisht të sigurohet një larushi e personelit të sistemit gjyqësor.

Rekomandime:

- Të drejtat e minoriteteve: Në çdo definicion duhet të përfshihen jo vetëm të drejtat individuale të pjesëtarëve të një grupi, por edhe të drejtat kolektive të një grupi pakicë. Njëkohësisht, këto të drejta duhet të kenë një rol dhe funksion integruar.

- Përfshirja në Kushtetutë: Ekspertët sqaruan se të drejtat njerëzore, përfshirë këtu edhe të drejtat e minoriteteve janë vlera të domosdoshme, ngase ato lidhin shoqërinë me individin. Meqë kjo bazohet në ligjet e aplikueshme që përligjin obligimin për t'i mbrojtur të drejtat, atëherë këto të drejta dhe mekanizma mbrojtëse i takojnë Kushtetutës.
- Mekanizmat mbrojtëse: Spektri i mekanizmave për mbrojtjen e të drejtave njerëzore është ndarë në tri kategori (i brendshëm, i jashtëm dhe mekanizmat mbikombëtar). Akëçili syresh duhet të shqyrtohet me kujdes në mënyrë që të sigurohet një sistem mbrojtës më efikas dhe më gjithëpërfshirës.
- Përfshirja e ligjit ndërkombëtarë: Meqë shumica e instrumenteve për mbrojtjen e të drejtave njerëzore janë pjesë përbërëse e ligjit ndërkombëtarë, atëherë në Kushtetutë duhet të përfshihen edhe mekanizmat adekuatë për të siguruar integritimin e tyre në arkitekturën legjislativë vendore.

- Krijimi i besimit në sistem:: Lidhur me këtë ekspertët sqaruan dhe përsëritën disa herë se mënyra më e mirë për t'iu shporrur dilemave është që të krijohet vullneti i mirë dhe që ky kompromis të arrihet në këtë mënyrë: sa më shumë që grupet të kenë besim në sistem, aq më pak do të kenë nevojë për garanci dhe aq më efikase do të jenë institucionet.

Një proces kushtetues legjitim:

Krijimi i vullnetit politik

- Mbi legjitimitetin, përfshirjen dhe transparencën: Ekspertët shfrytëzuan rastin që të vejnë në dukje se procesi kushtetues luan një rol vendimtar jo vetëm në ndërtimin e vullnetit politik tek të gjitha grupet e shoqërisë, por edhe në sigurimin e një kushtetute legjitime. Procesi duhet të jetë gjithëpërfshirës ku të gjitha grupet mund të marrin pjesë në mënyrë transparente.
- Mbi rolin e politikanëve dhe ekspertëve: Gjatë procesit kushtetues, duhet të përcaktohet qartë si roli i politikanëve ashtu edhe i ekspertëve. Politikanët duhet të punojnë rreth ndërtimit të konsensusit. Ndërkaq, ekspertët, mbështetur në udhëzimet politike, duhet të impenjohen rreth gjetjes së një zgjidhjeje origjinale përmes studimeve krahasuese, veçanërisht me vendet e rajonit, duke mbajtur gjithnjë parasysh specifikat e Kosovës.

Sigurimi i legjitimitetit: Nevoja për përfshirje në proces si dhe për pronësi vendore dhe transparencë të procesit

- Sipas ekspertëve procesi kushtetues është zakonisht mjaft i gjatë, sidomos në shoqëritë e përçara në baza etnike (që është një fenomen që kërkon më tepër kohë për t'u tejkaluar se sa fjala vjen kur kemi përçarje për shkak të ideologjisë politike).
- Procesi kushtetues nuk duhet ngutur për shkak të interesave afatshkurtra. Kjo për faktin se shpejtësia mund të shkojë në dëm të arritjes së konsensusit politik dhe të rezultojë në institucione jofunksionale. Ndaj, lidhur me këtë, ekspertët theksuan nevojën që të kihet parasysh edhe agjenda e bashkësisë ndërkombëtare.

Procesi i statusit dhe kushtetuta: Faza e hartimit pas zgjidhjes së statusit

- Procesi kushtetues, nëse drejtohet si duhet, do të luajë një rol pozitiv në gjetjen e zgjidhjeve rreth mosmarrëveshjeve fillestare dhe njëherësh do sigurojë zbatimin e Kushtetutës.
- Procesi i hartimit të kushtetutës nuk duhet të përzihet me procesin e statusit me qëllim që të evitohet

përzjerja e politikës dhe ngecja eventuale e procesit, veçanërisht çështjet rreth të drejtave të njeriut.

- Procesi i statusit do të duhej të siguronte të paktën disa parime që do të merreshin parasysh gjatë hartimit të Kushtetutës. Së këndejmi, hartimi i saj duhet të bëhet vetëm pasi të dihet rezultati i negociatave.
- Njëherësh, duhet mbajtur parasysh se para se të fillohet me hartimin e Kushtetutës duhet të bëhen parapërgatitje serioze dhe shumë të rëndësishme, madje disa pjesëmarrës ishin të mendimit se Kuvendi do të duhej ta mandatonte një organ që të hartonte Kushtetutën, vetëm pasi të dihej rezultati i bisedimeve për statusin.

Rekomandime:

- Ekspertët bënë të qartë se gjatë fazës përgatitore, të gjitha forcat politike përfshirë këtu edhe të gjitha grupet duhet të bien dakord rreth këtyre çështjeve:
  - o Si të procedohet rreth hartimit të Kushtetutës?
  - o Kush duhet të jetë përgjegjës?
  - o Çfarë rregullash dhe procedurash duhet ndjekur?
  - o Si të kanalizohet kontributi i qytetarëve të Kosovës?
  - o Si të përfshihet dhe të merret parasysh kontributi i shoqërisë në këtë proces?
- Fare në fund, të gjithë pjesëmarrësit ishin dakord se përgatitjet patjetër duhet të fillojnë para se të mund të kalohet në fazën tjetër (fazën formale të hartimit).

